

УДК 330.341.1

О. В. Гончаренко,

к. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО ЗМІСТУ ІННОВАЦІЙ

Розглянуто теоретико-методологічні підходи до визначення сутнісного змісту інновацій, етапи еволюції теорії інновацій та чинники активізації інноваційного процесу.

It is considered teoretiko-methodological going near determination of essence maintenance of innovations, stages of evolution of theory of innovations and factors of activation of innovative process.

Ключові слова: еволюція, інновації, теорії інновацій, нововведення, новація, технологія.
Key words: evolution, innovations, theories of innovations, innovation, innovation, technology.

ВСТУП

Інновації є еволюційним надбанням цивілізаційного розвитку, що виникли в надрах науково-технологічного прогресу, стали формою його реалізації і виявляють свої властивості при зміні технологічних укладів. Про органічний зв'язок інновацій, НТП, економічного зростання, розвитку та зміну технологічних укладів доводили в своїх працях представники різних економічних шкіл, змінюючи, під впливом економічних реалій контекст дослідження, або методологічний інструментарій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значну роль дослідженню впливу досягнень у сфері нової техніки й технології на економічну динаміку приділяли А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Е. Бем-Баверк. Адам Сміт визнавав значний вплив "...винаходу великої кількості машин, які полегшують і скорочують працю та дають змогу одній людині виконувати роботу кількох..." на збільшення обсягу виробництва [1, с. 8; 2], К. Маркс вказував на можливість нововведень скорочувати необхідну робочу площу чи продовжувати термін експлуатації машин [1, с. 9], на чому також наголошував Е. Бем-Баверк, доводячи, що технологічні нововведення ведуть до продовження періоду виробництва, який може змінитися лише тоді, коли завдяки технології будуть створені нові продукти [5].

Досліджуючи вплив технологічного прогресу, Р. Солоу, Й. Шумпетер, Д. Сахал, Р. Фостер, Б. Твісс, Е. Денісон також приділяли значну увагу інноваціям, інноваційному процесу та спробам кількісної оцінки впливу інновацій на зростання ВВП. В цьому контексті М. Кондратьєв встановлює зв'язок

циклічних коливань із зміною основних технологій, вирішальну роль в яких відіграють саме інновації.

Дослідженню категоріального змісту інновацій, проблемам інноваційної діяльності та регулювання інноваційних процесів присвятили наукові дослідження закордонні і вітчизняні вчені: С. Глазьев, В. Дементьев, В. Ізюмська, М. Кулаєць, А. Пересада, В. Пілюшенко, С. Поважний. Серед вітчизняних науковців проблематиці забезпечення інноваційного розвитку економіки та підприємств присвячені праці Ю. Бажала, О. Лапка, Л. Федулової, В. Онікієнко та ін. Теоретичні засади управління інноваційним розвитком підприємств висвітлено в працях О. Кузьміна М. Стадник, С. Ілляшенка, В. Божкова, С. Онишко та інших видатних вітчизняних і закордонних вчених [4—5]. Інституціональний аналіз інноваційного розвитку підприємств в Україні здійснено в дослідженнях В. Дементьева, В. Вишневецького.

Відаючи належне результатам досліджень вказаних авторів щодо визначення суті інновацій, їх класифікації, детермінант інноваційного розвитку і визначення інноваційного потенціалу, необхідно зазначити, що систематизація та узагальнення наукових поглядів відносно змісту та економічної сутності інновацій з метою практичної реалізації інноваційного потенціалу розвитку потребує подальших наукових досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Мета статті полягає в систематизації теоретико-методологічних підходів до визначення сутнісного змісту інновацій, виділення етапів еволюції теорії інновацій та чинників активізації інноваційного процесу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Основи загальної теорії інновацій, що охоплює не тільки технології і економіку, але й соціально-політичну сферу та розкриває механізм взаємодії інновацій в різних сферах суспільства було закладено Н.Д. Кондратьєвим. Вчений обґрунтував закономірний зв'язок економічних циклів з "хвилями" технічних винаходів та їх практичним втіленням.

Визначним в теорії інновацій став науковий доробок Йозефа Шумпетера, який розвивав основні ідеї Н.Кондратьєва і трактував інновацію як нову науково-організаційну комбінацію виробничих чинників, що здійснює підприємець, який "спрямовує засоби виробництва в нове русло" і завдяки цьому отримує підприємницький прибуток. У поняття інновації Й. Шумпетер вкладав широкий зміст та ідентифікував такі її види [5, с. 158—159]: "...виготовлення нового ... блага...; упровадження нового методу виробництва...; освоєння нового ринку збуту...; отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів...; проведення відповідної реорганізації, наприклад, забезпечення монопольного положення".

Перебуваючи на позиціях методології еволюційного підходу вчений трактував інновації як відхід від рутинної поведінки і стверджував, що вони неухильно приводять до порушення рівноваги, в той час як неокласики розглядали цей стан як небажаний, який необхідно подолати. Й. Шумпетер, як основоположник еволюційної теорії, нерівноважність оцінював як певну точку біфуркації, що стане умовою подальшого прогресу [5, с. 224].

Й. Шумпетер започаткував і такий важливий напрям досліджень інноваційної проблематики як нерівномірності інноваційної активності. В даній предметній площині заслуговують на увагу роботи Г. Менша, Д. Сахала, К. Фрімена, Я. Ван Дейна, Дж. Кларка, де також здійснювались спроби використовувати методологію еволюційного підходу до дослідження механізму впливу інновацій на розвиток економіки з врахуванням стадійності розвитку нововведень і їх дифузії (передавання і застосування) у галузевому та регіональному аспектах та кластерний характер нововведень [1, с. 20]. Так Г. Менш пов'язує темпи економічного зростання, циклічність та вихід з "технологічного пату" [7, с. 14] із появою базових нововведень і підтримує гіпотезу Й. Шумпетера про нерівномірний характер інновацій та тенденцію до їх об'єднання в кластери (сукупність базисних інновацій, які сконцентровані на певному відрізку часу й економічному просторі).

Наступний етап розвитку теорії інновацій (40—70-ті рр. ХХ ст.) не позначився значними

фундаментальними проривами в пізнанні інновацій. Разом з тим, саме на цьому етапі були засвоєні і поширені базисні інновації IV-го технологічного укладу, а дослідження набули практичного, прикладного характеру [6, с. 50]. Серед фундаментальних праць цього етапу визначною стала монографія Дж.Бернала "Наука в історії суспільства" [2], де розкривається взаємозв'язок між науковими, технічними, соціальними нововведеннями на всіх етапах розвитку суспільства та доводиться провідна роль саме наукових інновацій, які виступають відправним пунктом інновацій в техніці, технології і інших сферах суспільства.

У розвиток ідей Й.Шумпетера, С. Кузнець ввів поняття епохальних нововведень, що детермінують перехід від однієї історичної епохи до іншої, а Г. Менш, досліджуючи частоту науково-технічних нововведень, підтверджує висновок Н.Кондратьєва про наявність довгих хвиль та обґрунтовує наявність активних нововведень у фазі найбільш глибокої депресії.

З позицій сприйняття інновацій як детермінант економічного розвитку та зміни технологічних укладів сформувався трактування інновацій як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, що реалізується в нових продуктах і технологіях. Це дало початок формуванню процесного підходу до трактування інновацій та новому етапу розвитку теорії інновацій. Так, Брайн Твісс у праці "Управління науково-технічними нововведеннями" визначає інновацію як процес, у якому винахід або ідея набувають економічного змісту, а Б. Санто вважає, що інновація — це такий суспільний техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів та технологій; і якщо інновація орієнтована на економічну корисність, прибуток, то поява її на ринку може принести додатковий дохід.

Г. Менш підтримав гіпотезу Й. Шумпетера про те, що інновації з'являються в економічній системі не рівномірно, а як цілісна система нових продуктів і технологій, тобто вони мають тенденцію до утворення кластерів. Д. Сахал, обґрунтовував дану тенденцією тим, що між спонукальними причинами виникнення різних видів техніки немає кореляції. Навіть якщо б на шляху дифузії конкретних технологій і взаємного проникнення знань, нагромаджених під час розвитку різних видів техніки, і не існувало, ніяких бар'єрів, то можна було б очікувати, що інновації в кінцевому підсумку розподіляться рівномірно як за різними галузями, так і за періодами [1, с. 15—16].

Циклічність інноваційних процесів Д.Сахал пояснював з позицій системного підходу. Вчений вважав, що діючий кумулятивний механізм сприяє поширенню впливу радикальних інвестицій далеко за межі відрізка часу, протягом якого вони виникли.

Новий імпульс використанню еволюційного підходу в дослідженні сутнісної природи інновацій внесли Р. Нельсон та С. Уінтер, які трактували інновації (нововведення) як зміну рутини [3, с. 179—180]. Вчені доводили, що пошук інновацій і напрямки продовження досліджень самі визначаються рутинами. Рутини обумовлюють вибір і методики, відображають встановлену управлінську практику, організаційне середовище та технології, які використовуються. Кожна фірма здійснює пошук нових рутин і нових комбінацій рутин для того, щоб поліпшити власне положення відносно конкурентів.

Застосування еволюційного підходу в дослідженні інновацій, на відміну від ортодоксальних, механістичних підходів дозволяє досліджувати стан предмету пізнання, для якого характерні нестійкість, різноманітність, нерівновага, але, як "породжуючі порядок із хаосу", обумовлюючи конкуренцію технологій, суспільно — економічних інститутів, формуючих процеси заміни і виживання, забезпечуючі інтенсивний розвиток, зростання економічного потенціалу, як результат переходу до нових способів (технологій) виробництва.

Методологія еволюційної теорії, посиляючись на біологічні аналогії та "еволюційну мову" дарвінізму, акцентує увагу на механізмах спадковості і мінливості, механізмах і критеріях добору, що обумовлюють розвиток економічного явища. Динамічність розвитку, його спрямованість забезпечується тим, що відбір у процесі еволюції проходять тільки ті нові властивості, які вкладаються в схему, в контекст попереднього розвитку, причому сам вступ в систему нових елементів (інноваторів) проходить значно швидше в умовах структурної нестійкості системи.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на накопичений досить великий обсяг наукових узагальнень, застосування різноманітних методологічних підходів, трактування інновацій як змін, діяльності, рутин чи процесу, категоріальний зміст інновацій залишається дискусійним. Причин тому багато, проте основна зводиться до того, що ця діяльність має високу міру невизначеності, причому сама невизначеність є функцією часу, параметром, що змінюється та суттєво впливає на результативність інноваційної діяльності.

Залежно від об'єкта і предмета дослідження інновації можна розглядати:

— як зміни (Й. Шумпетер, Ю. Яковець та інші);
— як процес (Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт, Б. Твісс, Б. Санто; вітчизняні економісти І. Школа, І. Буднікевич, О. Лапко, Д. Черваньов, Л. Нейкова та ін.);

— як результат (Х. Рігс, В. Хіпель, Р. Фатхутдінов, С. Покропивний).

Застосування до різноманітних підходів і трактувань інновацій формальної логіки, в напрямку з'ясування спільного чи принципово відмінного дозволяє стверджувати про єдність науковців відносно того, що детермінантами інновацій є зміни, а їх відмінність від нововведень, в тому, що інновація не тільки впроваджується в господарську практику і якісно відмінна від попереднього аналога, але й забезпечує підвищення конкурентоспроможності.

Отже, інновації можна трактувати в трьох аспектах:

— інновація в широкому значенні — як будь-яка зміна, що підвищує конкурентоспроможність суб'єктів господарювання;

— інновація у вузькому значенні — як процес трансформації наукових досягнень у виробництво;

— інновація, яка впроваджена в господарську практику.

Інновація — це нове явище, новаторство або будь-яка зміна, яка вноситься суб'єктом господарювання у власну діяльність із метою підвищення своєї конкурентоспроможності, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Література:

1. Антонюк А.А., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
2. Бернал Дж. Наука в истории общества. — М.: ИЛ, 1956. — 665 с.
3. Нельсон Ричард Р., Уинтер Сидней Дж. Эволюционная теория экономических изменений /Пер. с англ. — М.: Дело, 2002. — 536 с.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. — М.: Соцэкгиз, 1962. — 678 с.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 1992. — 231 с.
6. Яковець Ю.В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю.В. Яковець. — Москва: Экономика; 2011. — 382 с.
7. Mensh G. Stalemate in technology: innovation overcome the depression. — Cambridge: Mass, 1979.
8. Mensh G. Das technologische Patt: Innovationen ubervinden die Depression. — Frankfurt, 1975. *Стаття надійшла до редакції 23.11.2012 р.*